

Ders VI   **Kırgız Türkçesinin Ünsüz Sesleri**

Kırgızcada toplam 22 ünsüz vardır:

б, в, г, д, ж, з, й, к, л, м, н, ң, п, р, с, т, ф, х, ч, ц, ш, щ.

Ünsüzlerin söylenişinde hava ve seda akımı ses gecidinde belirli bir takıntıya uğrar. Ses yolunda belirli bir darlık, gevşek veya gergin bir kapantı olur. Bu kapantı derecesine göre ünsüzlerin bir kısmı sedasız (sert), bir kısmı da sedalı (yumuşak) olur. Kırgız dilinde ünsüzlerin tasnifinde bu özellikler dikkate alınır.

Кыргыз үнсүздөрүнүн классификациясы (Кыргыз ünsüzlerinin sınıflandırılması)

Kırgız ünsüzleri seda bakımından:

каткалаң (sert)   :   к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ
жумшак (yumuşak) :   б, в, г, д, ж, з
уяң (yarı ünsüz)   :   л, м, н, ң, р, й olarak sınıflandırılır.

Teşekkül noktalarına göre:

кош эринчил (çift dudak) : б, п, м
эрин-тишчил (diş-dudak) : в, ф
тил-тишчил (diş-dil)   : д, т, с, з, н, ц, ш, щ, л.
таңдайчыл (öndamak)   : й, ч, ж, р
түпчүл (artdamak)   : к, г, ң,
көмөкөйчүл (gırtlak)   : қ, ғ, х

Teşekkül tarzına göre:

жарылма (patlayıcı) : б, п, ж, ч, д, т, г, к, қ, ғ, м, н, ң, ц.
шуулдама (sızıcı)   : в, ф, з, с, й, р, ш, щ, л,

olarak ayrılırlar.

Sert ünsüzlerin yumuşaklar içinde birer karşılıkları vardır. Bu karşılıklı durum, onların teşekkül noktalarının aynı olmasından kaynaklanır. Aynı noktada teşekkül eden iki konsonanttan biri sert, biri yumuşak olursa, bunlar **түгөйлүү** (karşılıklı) ünsüzler sayılır. Böyle bir çifti olmayan konsonantlara ise **түгөйсүз** (karşılıksız) ünsüzler denir. Karşılıklı konsonantlar gerektiğinde birbirlerinin yerini kolaylıkla alabilirler. Kırgızcadaki ünsüz uyumu ve eklerin çok varyantlılığı işte bu ses hadisesinden kaynaklanır.

Түгөйлүү (karşılıklı) үнсүздөр : к-г, қ-ғ, п-б, с-з, т-д, ф-в, ч-ж

Түгөйсүз (karşılıksız) үнсүздөр : л, м, р, н, ң, й, х, ш, щ, ц.

Уяң үнсүздөр (Yarı ünsüzler)

Bazen *yarı ünsüzler*, bazen de *yarı ünlüler* adı verilen bu gruptaki ünsüzlerin sert karşılıkları yoktur. O yüzden onlarla başlayan yapımlar ve çekim eklerinin varyantları da olmaz.

Yarı ünsüzler Kırgızcada sert ünsüzler ile de, yumuşak ünsüzler ile de yanyana gelebilirler. Örneğin:

1) кел-ди, бар-са, жум-шак, ап-тык, таң-кы

Oysa Kırgızca kelimelerde sert ünsüzlerin yanına yumuşak ünsüzler gelemediği gibi bunun tersi de mümkün değildir. Örneğin:

2) кет-ти, сат-кан, таш-ты, кыз-га, кыз-ды, тиз-ген, тиз-ди.

Kırgız ünsüzleri kelimedeki pozisyonlarına göre de birbirinden fark ederler. Bazıları kelimenin her yerinde gelebiliyorsa, bazıları kelime başında veya sonunda gelmezler. Buna göre onlar üç gruba ayrılırlar:

1. Kelimenin her yerinde gelebilen ünsüzler: м, ч, з, с, ш, т, к
2. Kelimenin başında gelmeyen ünsüzler: л, р, й, џ, г, п, н
3. Kelimenin sonunda gelmeyen ünsüzler: б, д, г, ж.

Fakat Kırgızcada şu an geçerli olan orfoğrafi (imlâ) kurallarına göre uluslararası ve Rusça kelimeler orijinalindeki gibi yazılması öngörüldüğünden ünsüzlerin yukarıda gösterilen düzeni bozulmuştur. Bu nedenle alıntı kelimelerde ünsüzler kelimenin her yerinde gelebilmektedir. Örneğin:

жанр	ложа	гараж	
вагон	лампа	актив	
фото	штаб	акваланг	
халат	клуб	багаж	
рама	йод	парта	
гүл	лекция	рахмат	парда
гектар	лента	рапорт	палата
генерал	лирика	реклама	проза
графин	люстра	ректор	процент

Kırgızcada kelime sonunda gelmeyen ünsüzler de alıntı kelimelerde gelebiliyor:

штаб	устав	архив	ыктыяж
педагог	парад	гараж	муктаж vb.